

Гобсек (скорочено)

Оноре де Бальзак

Якось у салоні віконтеси де Гранлье до першої години ночі засиділись два гостя, що не належали до її родини. Один з них молодий граф Ернест де Ресто, другий — стряпчий Дервіль, якого вважали за друга сім'ї, бо він свого часу допоміг віконтесі повернути втрачені під час революції гроші і маєтки. Помітивши, що її дочка Каміла з прихильністю ставиться до графа Ернеста де Ресто, віконтеса, як тільки граф поїхав, суворо докоряє їй і нагадує, що мати графа не приймають в жодному порядному домі, що доки вона жива, ніхто з батьків не довірить графу де Ресто майбутнє і посаг своєї дочки. Стряпчий Дервіль давно вже здогадався про почуття Каміли до Ернеста де Ресто, він втручається в розмову віконтеси з дочкою і просить дозволу розповісти історію, яка, на його думку, може змінити погляд на графа де Ресто у вишуканому товаристві.

Історія, яку розповідає Дервіль, розпочалася давно, ще коли той був зовсім молодим. В той час Дервіль був молодшим писарем в конторі стряпчого, вивчав право і жив у дешевому пансіоні, в якому мешкав і лихвар Гобсек. Дервіль передає свої враження від зовнішності і характеру Гобсека. Жовтувата блідість його шкіри нагадувала срібло, з якого облізла позолота, волосся попелясто-сірого кольору, риси обличчя, нерухомі і байдужі, здавалося, вилиті з бронзи, очі жовті, як у тхора, ховалися від яскравого світла. Ніс мав гострий, схожий на свердлики, губи тонкі. Він ніколи не втрачав душевної рівноваги, навіть коли його клієнти благали, ридали, погрожували, він залишався спокійним і говорив тихо. Вік його важко було вгадати: чи то він завчасу постарів, чи то в старості виглядає молодо. В його помешканні все було охайним і потертим, як в кімнаті старої дівчиці. Характеризуючи Гобсека, Дервіль називає його людиною—автоматом, людиною—векселем, яка гнітить в собі будь—які почуття. Життя його, здавалося, текло тихо, як пісок у старому пісочному годиннику. Гобсек був дуже обережний, і ніхто не знав, бідний він чи багатий. Одного разу з його кишені випала золота монета, пожилець, що спускався за ним сходами, підняв її й подав Гобсеку, але той не взяв загубленого, бо не хотів зізнатися, що в нього можуть бути такі гроші. Жив лихвар самотньо і підтримував стосунки лише з Дервілем, якому і відкрив свої потаємні думки про світ і людей. Згодом Дервіль довідався, що Гобсек народився у Голландії, що в десять років мати віддала його юнгою на корабель, який плів до Індії, де він мандрував протягом двадцяти років. Він прагнув розбагатіти, ідоля кидала його по світу в пошуках багатства по усіх континентах. Він знав багатьох славетних людей свого часу, був причетний до багатьох історичних подій, але не любив про це говорити. Одного разу Гобсек виклав Дервілю свою життєву "філософію": світом править золото, а золотом володіє лихвар, тому він має таємну владу над людьми. Як з'ясувалося, Гобсек розважається тим, що вивчає людські пристрасті і втішається своєю владою над ними. Як повчальний приклад, він наводить історії двох векселів, за якими одержав гроші

того дня. Один у визначений строк оплатила швачка Фані Мальво, працююча і добропорядна дівчина, яка викликала співчуття навіть у лихваря. Другий вексель підписала одна графиня, а гроші одержав її коханець. Гобсек приходить до графині, але йому повідомляють, що та ще спить і прокинеться не раніше дванадцятої години, бо всю ніч була на балу. Лихвар називає своє прізвище і просить передати графині, що зайде пізніше. Опівдні він знову приходить, з улесливої поведінки графині розуміє, що заплатити їй нічим. Гобсек відзначає красу цієї жінки, але не знає співчуття: він попереджує, що розкриє її таємницю, коли вона не заплатить. Під час їхньої розмови в кімнату заходить чоловік графині, і та змушена віддати Гобсеку діамант, аби спекатися лихваря. Виходячи з дому графині, він зустрів її коханця. На його обличчі Гобсек прочитав майбутнє графині.

Минуло кілька років, Дервіль завершив курс права і одержав посаду старшого клерка у конторі стряпчого. Незабаром він має нагоду купити патент свого патрона. Гобсек дає Дервілю гроші у борг лише під тринадцять процентів (зазвичай він брав від п'ятдесяти до п'ятисот відсотків заборгованої суми). Сумління і наполегливість у праці Дервіля дали йому змогу розрахуватися з лихварем через п'ять років.

Через рік після того, як Дервіль розплатився за патент, його затягнули на парубоцький сніданок з метою познайомити з відомим у вищому світі паном де Трай. Останній попросив Дервіля помирити його з Гобсеком. Але лихвар відмовляється позичити гроші людині, в якій не було нічого, крім боргів. Тоді де Трай, сміючись і повертаючись на каблуках, запитав, чи є в Парижі ще такий капітал, цей пан ще й похваляється, що його векселі. В його блазенській вихватці було щось серйозне, але вона не могла розворушити Гобсека. В цей час з вулиці долетів шум екіпажа, що зупинився біля будинку, де Трай кинувся до виходу, пообіцявши принести річ, що задовольнить лихваря. Повернувся де Трай з надзвичайно гарною жінкою, і Дервіль впізнав в ній графиню, про яку розповідав йому Гобсек. Графиня принесла в заставу чудові діаманти. Дервіль зрозумів всю глибину безодні, в яку падала графиня, і спробував відмовити її заставляти коштовності, посилаючись на те, що графиня заміжня жінка і підвладна чоловіку. Гобсек оцінив коштовності і вирішив взяти їх у заставу, але, враховуючи юридичну сумнівність справи, пропонує значно менше грошей, ніж справжня ціна коштовностей. Графиня вагається укласти договір, але де Трай натякає їй, що це примушує його піти з життя, і вона приймає пропозицію Гобсека. Із зазначених у договорі вісімдесяти тисяч лихвар лише на п'ятдесят виписує чек. Решту грошей він з іронічним усміхом видає векселями самого пана де Трай. Молодий чоловік вибухнув ревом і обізвав лихваря старим шахраєм. Гобсек спокійно витягнув пару пістолетів, і повідомив, що він стрілятиме першим, бо граф де Трай його образив. Графиня благає графа вибачитись перед Гобсеком. Коли Гобсек залишився наодинці з Дервілем, він дав волю своїй радості, яку викликало оволодіння за незначні гроші розкішними діамантами. Спостерігаючи це, Дервіль стояв остовпілий. В цей час у коридорі почулись поспішні кроки, Гобсек відчинив двері, бо відвідувач здався йому безпечним. Увійшов чоловік графині, він був страшенно розлючений і вимагав

повернути заставу, посилаючись на те, що його дружина не мала права розпоряджатися цими діамантами. Гобсек мі трохи не злякався його люті і погроз звернутися до суду. Дервіль втручається в суперечку і пояснює графу, що, звернувшись до суду, той, можливо, не отримає нічого, крім ганьби, бо справа дуже сумнівна. Граф погоджується заплатити за коштовності вісімдесят тисяч і проценти. Вдячний Гобсек дає йому пораду, як урятувати майно, зберегти його хоча б для дітей. На думку Гобсека, все майно треба фіктивно продати надійному другу.

Через кілька днів після цієї сцени граф прийшов до Дервіля, щоб довідатись його думку про чесність Гобсека. Дервіль відповів, що в лихварі живуть дві істоти — скнара і філософ, підлий і високий, але, коли б йому, Дервілю, загрозувала смерть, то він призначив би опікуном своїх дітей саме Гобсека. Дервіль розповів графу історію своєї позики у Гобсека і те, як він, остаточно розрахувавшись з лихварем, запитав, чому той не дозволив собі зробити благодіяння безкорисливо, що спонукало його примусити платити величезні проценти навіть свого друга. Відповідь Гобсека найкраще характеризує його: так він звільнив Дервіля від вдячності, дав право вважати, що той нічого не винен лихварю. Граф прийняв рішення передати право власності на своє майно Гобсеку, а контррозписку, яка юридично засвідчить фіктивність продажу, передати Дервілю...

Далі Дервіль спробував розкрити перед Камілою страшну безодню, в яку можуть потрапити жінки, як тільки вони переступлять певні межі. Але віконтеса перепинила повіреного і запропонувала дочці йти спати. Дівчина зрозуміла матір і залишила товариство. Тепер присутні не приховували імен дійових осіб з історії Дервіля, адже всі здогадалися, що мова йде про графа де Ресто і його дружину, батьків графа Ернеста де Ресто.

Минуло чимало часу після цієї угоди, а Дервіль так і не отримав розписки, яка повинна була зберігатися у нього. Він дізнається, що граф де Ресто тяжко хворий. Дервіль прагне побачити графа, але графиня робить все, щоб не допустити цього. Вона добре розуміє своє майбутнє, бо на той час все майно в руках Гобсека. Графиня вже зрозуміла сутність пана де Трай і розірвала з ним стосунки. Вона турботливо доглядає хворого чоловіка, але насправді лише чекає пагоди заволодіти майном, бо відчуває, що в справі свого чоловіка з Гобсеком є потаємний смисл. Граф хоче бачити Дервіля, але, за наказом графині, йому повідомляють, що повірений від'їхав. Тоді граф хоче передати розписку Дервілю через свого сина, але графиня користується своїм впливом на сина і втручається в справу. Граф розуміє, що Ернест може не дотримати слова і відкриється матері. Вона молить графа простити їй заради дітей, але граф неблаганний. Граф помирає, а на ранок приходять Дервіль і Гобсек. Графиня зачинилась в кімнаті графа і нікому не дозволяє увійти туди. Побачивши чужих людей, Ернест попереджає матір. Коли стряпчий і лихвар увійшли в кімнату, де лежав небіжчик, вони жахнулися: все було перевернуте, в кімнаті панувало страшне безладдя, а у каміні палали документи, що мали бути передані Дервілю. Гобсек скористався злочином, що скоїла графиня, і привласнив майно графа.

Відтоді Дервіль і лихвар рідко бачились. Гобсек здав в найми особняк графа, проводив літо в його маєтку, удавав з себе вельможу, будував ферми, лагодив млини. Якось стряпчий зробив спробу вмовити Гобсека допомогти Ернестові, але лихвар відповів, що нещастя — найкращий вчитель, що хай молодий граф дізнається ціпу грошам і людям, хай поплаває по паризькому морю, коли він стане вправним лоцманом, тоді дамо йому корабель. Довідавшись про кохання Ернеста до Каміли, Дервіль зробив ще одну спробу вплинути на старого лихваря і пішов до нього. Старий лихвар вже давно зліг в ліжку, але справ своїх не залишив. Не бажаючи мати сусідів, він найняв весь будинок для самого себе, але мешкав в тій самій кімнаті, що й колись. Він відклав відповідь про Ернестову справу на той час, коли зможе встати, та це йому вже не судилося. Через кілька днів до Дервіля прийшли і повідомили про смерть Гобсека. Все своє багатство він залишив правнучці своєї сестри, повії, що прозвали "Електричним скатом" або Вогником. Дервілю він залишив у спадок запаси продуктів, які накопичив Гобсек за останні роки, отримуючи їх від своїх клієнтів. Він приймав усе: і кошик з рибою, і коробку зі свічками, і посуд, і золоті табакерки. Коли Дервіль відкрив сусідні кімнати, він мало не зомлів від смороду, що йшов від загнилих товарів — риби, паштетів, кави, тютюну, чаю тощо. На кінець життя він нічого не продавав, бо боявся віддати за дешево, так його пристрасть пережила його розум.

Дервіль також повідомляє, що незабаром граф Ернест де Ресто буде введений у володіння майном, що дозволить йому одружитися з панною Камілою. Віконтеса відповідає, що Ернест повинен бути дуже багатим, щоб побратися з її дочкою. Брат віконтеси зауважує, що рід графа дуже давній. Сестра погоджується з ним і говорить, що Каміла може не бачитися з своєю свекрухою, хоча на раутах її приймають.

1830р.